

UMUMTA'LIM MAKTEBLARIDA YUQORI SINIF O'QUVCHILARI UCHUN ZAMONAVIY KASBLAR HAQIDA TUSHUNCHA BERISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Raxmonova Hilola Baxtiyor qizi

Surxondaryo viloyati Sherobod tumani

44-sonli umum o'rta ta'lim maktabi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida yuqori sinf o'quvchilariga zamonaviy kasblar haqida tushuncha berishning psixologik jihatlarini tahlil qilinadi. Kasb tanlash jarayonining shaxsiy, motivatsion va ijtimoiy omillari yoritilib, o'smirlik davrida kasbiy o'zini anglash, qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash masalalari ilmiy asosda bayon etiladi. Shuningdek, maktab psixologi va pedagoglarning kasbga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, kasbiy o'zini anglash, o'smirlik davri, motivatsiya, qiziqish, qobiliyat, zamonaviy kasblar, kasbga yo'naltirish, psixologik diagnostika, mehnat bozori, professional identifikatsiya, shaxs rivojlanishi

KIRISH

Yuqori sinf o'quvchilari hayotida kasb tanlash masalasi eng mas'uliyatli bosqichlardan biridir. 9–11-sinf davri o'smirlikning yakuniy va ilk yoshlik davriga to'g'ri kelib, bu bosqichda shaxs o'z kelajagi, jamiyatdagi o'rni va kasbiy yo'nalishini aniqlashga harakat qiladi. Zamonaviy mehnat bozori tez o'zgarib borayotgani sababli o'quvchilarga faqat an'anaviy kasblar emas, balki yangi, innovatsion sohalar haqida ham to'liq va psixologik jihatdan asoslangan ma'lumot berish zarur.

Kasb tanlash jarayonining psixologik asoslari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, Donald Super kasbiy rivojlanishni inson hayotining uzluksiz jarayoni sifatida izohlagan va o'smirlik davrini "izlanish bosqichi" deb atagan. Bu davrda yoshlar turli rollarni sinab ko'rish, qiziqishlarini aniqlash va o'z imkoniyatlarini baholash orqali kasbiy identifikatsiyani shakllantiradi. Shuningdek, John Holland kasb tanlashni shaxs tipi va kasb muhiti o'rtasidagi moslik bilan izohlagan. Uning nazariyasiga ko'ra, shaxs qiziqishlari va psixologik xususiyatlariga mos kasbni tanlaganda muvaffaqiyat va qoniqish darajasi yuqori bo'ladi.

Yuqori sinf o'quvchilariga zamonaviy kasblar haqida tushuncha berishda birinchi navbatda ularning psixologik tayyorgarligi inobatga olinishi kerak. O'smirlik davrida mustaqillikka intilish kuchayadi, o'z fikrini himoya qilish, o'zligini anglash jarayoni jadallashadi. Shu bois kasbga yo'naltirish ishlari buyruq yoki majburiy

tavsiya shaklida emas, balki maslahat, muloqot va o‘zini kashf etishga yo‘naltirilgan tarzda olib borilishi lozim.

Zamonaviy kasblar — axborot texnologiyalari, raqamli marketing, grafik dizayn, sun‘iy intellekt, kiberxavfsizlik, startap boshqaruvi kabi sohalar — ko‘pchilik o‘quvchilar uchun yangilik hisoblanadi. Ushbu kasblar haqida ma‘lumot berishda nafaqat ularning mazmuni, balki zarur kompetensiyalar, shaxsiy sifatlar va rivojlanish yo‘llari ham tushuntirilishi kerak. Aks holda, kasb tanlash faqat tashqi joziba yoki moddiy manfaat asosida amalga oshirilishi mumkin.

Psixologik jihatdan muhim masalalardan biri — o‘quvchining qiziqish va qobiliyatlarini aniqlashdir. Buning uchun psixodiagnostik testlar, kasbiy yo‘naltiruvchi so‘rovnomalar, suhbat va kuzatuv metodlari qo‘llaniladi. Har bir o‘quvchi individual yondashuvni talab qiladi. Ba‘zi yoshlar aniq maqsadga ega bo‘lsa, boshqalari ikkilanadi yoki ota-onasining tanloviga suyanadi. Aynan shu nuqtada maktab psixologining roli muhimdir.

Kasb tanlash jarayonida ota-onalar ta’siri ham kuchli bo‘ladi. Ba‘zan ota-onalar Zamonaviy dunyo doimo jamiyatning barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatadigan turli xil o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bu zamonaviy mehnat bozorida ham amal qiladi. Zamonaviy kasb bozori dinamik ravishda o‘zgarishi va mavjud ehtiyojlarga moslashishi kerak. Har yili odamlardan yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashni talab qiladigan yangi kasblar paydo bo‘ladi. Bu ushbu ishni bajarish uchun zarur bo‘lgan darajaga erishish zarurati bilan bog‘liq.

Kasbning zamonaviy jamiyatdagi roli sifat jihatidan o‘zgardi, endi u nafaqat barqaror daromad manbai. Bu butun dunyoda rivojlanish tendentsiyasidir. Yangi kashfiyotlar qilinmoqda, yanada ilg‘or asboblari va jihozlar ishlab chiqilmoqda, ijtimoiy va siyosiy tizim o‘zgarib bormoqda. Bu o‘zgarishlar va innovatsiyalarning barchasi mehnat bozoriga ta’sir qiladi va unga o‘z shartlarini belgilaydi. Shu sababli, bunday o‘zgarishlardan so‘ng, ish va nomzodga qo‘yiladigan talablar o‘zgaradi. Endi abituriyentning kasbiy mahorati tavsifida siz ko‘pincha muloqot qobiliyatlari, stressga chidamlilik yoki analitik aql kabi so‘zlarni ko‘rishingiz mumkin.

21-asr insonga o‘z sharoitlarini ta’kidlaydi. Mehnat bozoridagi zamonaviy kasblar ish jarayoniga yangicha yondashuvni talab qiladi. Rivojlangan kompyuter tarmog‘i shtatlarning chegaralarini o‘chirib tashladi. Endi siz bir mamlakatda, boshqasida yashab, onlayn ishlashingiz mumkin. Bu masofaviy ishlash fenomenini keltirib chiqardi. Inson uyda o‘zi yoqtirgan ish bilan shug‘ullanishi mumkin. Shu bilan birga, bajarilgan ishlarning samaradorligi ham oshadi, ammo bunday jadval bilan asosiy narsa o‘z-o‘zini tarbiyalashdir. Ushbu turdagi bandlik dizaynerlar, dasturchilar, treyderlar va veb-ishlab chiquvchilar uchun juda mos keladi. Mehnat bozori inqirozi ijodiy sohaga ham ta’sir ko‘rsatdi. Yo‘q, san’atkorlar yetishmaydi emas, ba‘zan

professionallar yetishmaydi. Badiiy faoliyatdan tashqari, ijod sohasi boshqa kasblarga ham ta'sir qiladi. Masalan:

- dizayner,
- jurnalist,
- kopirayter,
- florist,
- film muharriri,
- Veb-dizayner.

Mehnat bozorida gumanitar kasblarning haddan tashqari to'yinganligi va texnik kasblarning keskin yetishmasligi mavjud. Muhandislik mutaxassisliklari orasida dasturchilar, dizaynerlar, konstruktorlar, energetiklar va issiqlik muhandislari yetishmaydi. Ishchi kasblar ro'yxati yanada ta'sirli. Ishchilar orasida zarur bo'lgan zamonaviy kasblar - bu professional payvandchilar, tokarlar, mexaniklar, montajchilar, frezerlar va CNC dastgohlari operatorlari.

O'zgarishlar pedagogika kabi sohaga ham ta'sir ko'rsatdiki, zamonaviy jamiyatda ushbu pedagogik kasb an'anaviy ravishda o'qituvchilar, murabbiylar, o'qituvchilar, o'qituvchilarni o'z ichiga oladi va yangi narsalarni o'ylab topish qiyin. Ammo zamonaviy jamiyatning yangi kasblari repetitorlar, murabbiylar va fasilitatorlar paydo bo'ldi. Repetitor individual dastur bo'yicha dars beradi, murabbiy o'quvchining shaxsiy rivojlanishi bilan shug'ullanadi, rag'batlantiradi, ilhomlantiradi va talaba salohiyatini ro'yobga chiqarish yo'llarini izlaydi. Fasilitator ijtimoiy moslashuv bilan shug'ullanadi.

Muhim kasbiy sifatlar: mantiqiy fikrlash; yuqori rivojlangan diqqat e'tibor; mas'uliyat; tez qaror qabul qilish qobiliyati; yaxshi va tezkor xotira; matematik qobiliyat; qo'l barmoqlari motorikasining rivojlanganligi; tasavvurning rivojlanganligi; diqqatning tez ko'chishi; yuqori darajada rivojlangan texnik qobiliyat. Shaxsiy fazilatlar: diqqatni jamlay olish; tizimli ish bajara olish; jismo niy chidamlilik; tartiblilik; uzoq o'tirib ishlay olish; javobgarlilik; puxtalik; xushmuomalalik. Kasb tanlashda vaqt muhim omil hisoblanadi. Qiziqish va qobiliyatimizni bilish uchun ajratilgan vaqt katta ahamiyatga ega. O'quvchi kasb tanlash uchun taxminiy reja ishlab chiqishi maqsadga muvofiq. Rejada taxminiy muddatlar belgilanib, belgilangan oxirgi muddat o'quvchi uchun qat'iy chegara bo'lib xizmat qilishi kerak.

Har qanday qiziqish va qobiliyatni rivojlantirmasak va unga vaqt-vaqti bilan murojaat etib turmasak, ular sekin-astalik bilan yo'qolib borish xusu siyatiga ega. Bu jarayonda ular xalq xo'jaligi, sanoat, transport va boshqa sohalarga tegishli kasblar va ularga ehtiyojlar, shuningdek, mehnat bozorining kadrlarga bo'lgan talablari to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tanishtiriladi. Kasb-hunarga yo'naltirish ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya ishlarining ajralmas qismidir. Ma'lumki, barcha kasb-hunarlarni, eng avvalo, o'qituvchilar o'rgatadilar. Birinchi darsni ham o'qituvchi

beradi. Binobarin, barcha kasblar orasida o'qituvchilik kasbi juda sharaflari va mas'uliyatli kasb hisoblanadi. O'qituvchi jamiyatning yosh avlodni tarbiyalashdagi ijtimoiy buyurtmasining asosiy ishtirokchisidir.

Darhaqiqat, o'qituvchi chuqur bilimga ega bo'lmasa, o'z kasbiy mahoratini muntazam ravishda oshirishga intilmaguncha, yaxshi o'qituvchi bo'la olmaydi. Zero, davlatimiz istiqboli, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan barcha islohotlarning ijobiy hal etilishi ko'p ming yillik intellektual mehnat samarasidir.

Binobarin, bugungi mustaqillik davrida o'qituvchilik kasbiga e'tibor va ehtiyoj har qachongidan ham ortib bormoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilarga qo'yiladigan talablar ham har xil. Zero, bugun O'zbekiston mustaqil davlat sifatida dunyoga yuzlanib, bu borada o'qituvchining o'rni va ahamiyati alohida ekanini unutmasligimiz kerak. Kasb tanlashda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish lozim: Kasb tanlash murakkab dinamik jarayondir. Demak, kasb tanlashda boshqa kasblarning paydo bo'lishi yoki yo'qolishi jarayonlarini hisobga olishimiz kerak;

Kasb tanlashda vaqt muammosi bor. Kasb-hunarni tan olish rejasini ishlab chiqish va ushbu rejaga rioya qilish orqali bu muammo bartaraf etiladi;

- kasb tanlashni jarayon sifatida o'ylash qo'yilgan maqsadga muvaffaqiyatli erishishga olib keladi;

- kasb tanlash jarayonini tasavvur qilish va uni jarayon sifatida shakllantirish bu jarayonni boshqarish imkonini beradi. Menejment siz xohlagan kasbni tanlashning kalitidir. Majburiy amalga oshirilgan tanlov esa sizning qiziqishingiz va qobiliyatingizni e'tiborga olmaydi. Qiziqishingiz va qobiliyatlaringiz ham majburiy tanlovni «tan olmaydi»>. Ular doimo sizning fikringiz va xohishingizni boshqa tomonga chorlab turaveradi.

XULOSA: Xulosa o'rnida shuni aytish joziki, kasb tanlash jarayoni cheksiz davom eta olmaydi, aks holda bunday jarayon sizni befarqlikka olib kelishi mumkin. Shuning uchun, siz kasb tanlash jarayonini yakunlash uchun vaqtni belgilab, oldindan reja tuzishingiz kerak bo'ladi. Bundan tashqari, yangi o'quv yilining boshlanishi kasb tanlash jarayonini keyingi o'quv yili boshlanishidan ancha oldin yakunlashni talab qiladi. Agar biz o'z vaqtida kasb tanlamasak, hayot biz uchun shunday tanlov qiladi. Ya'ni, raqobatda vaqt yo'qotganimiz sababli, mehnat bozorida qanday ish taklif qilinsa, qabul qilishga majbur bo'lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
2. Xodjaboev A. Xusanov L. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. T.: Fan va texnologiyalar, 2007
3. Mavlyanov A va boshq. Kasb xunar kollejlarda mahsus fanlarni o'qitish metodikasi “Tafakkur bo'stoni” O'quv qo'llanma - T.: 2013. 137 b.

4. Abdukudusov O., Rashidov H. Kasb-hunar pedagogikasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: O'MKHTTKMO va UQT, 2008. – 240 b.
5. Ziyonet

